

UDC (УДК) 614.8.015

Ковальчук Зоряна Ярославівна,

доктор психологічних наук, професор,
заступник декана факультету № 7
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: zoriana01051974@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-2355-2129

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУТНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВІЙНИ

Анотація. Розкрито сутність інформаційно-психологічної війни, проаналізовано наукові джерела з цієї тематики. Автор характеризує методи психологічного впливу, описує наслідки, до яких він призводить. Так, основними методами психологічного впливу є психологічними та військовими засобами, а також можуть використовуватися системи торгівельних та економічних санкцій, спрямованих на підрив економіки потенційного ворога. Зазначено, що психологічний вплив безпосередньо впливає на психічне здоров'я нації, відображаючись на самоідентифікації особистості, її самоусвідомленні та базових цінностях людини. Автор обґрунтовує нагальну потребу у підсиленні засобів боротьби та цілеспрямованої роботи на утримання загального морально-ідеологічного державницького вектору.

Ключові поняття: інформаційно-психологічна війна, психологічний вплив, методи впливу, технології впливу.

Kovalchuk Zoriana,

Dr. in Psychology, Associate Professor,
deputy dean of faculty number 7
Lviv State University Internal Affairs
e-mail: zoriana01051974@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-2355-2129

THEORETICAL-METHODOLOGICAL ANALYSIS OF THE ESSENCE INFORMATION-PSYCHOLOGICAL WAR

Abstract. The essence of the informational and psychological war is revealed in the article and the scientific sources on the subject are analyzed. The author defines the methods of psychological influence, describes its consequences. Thus, the main methods of psychological influence include psychological and military means, but systems of trade and economic sanctions aimed at undermining the economy of a potential enemy can be used as well. It is noted that psychological impact directly affects the mental health of the nation.

At the social level, the phenomenon of «psychological warfare» characterizes political activity of politicians, political groups, parties and movements; election technologies used by candidates and various posts, advertising of commercial goods and services, the struggle of competing individuals or groups for the primacy in industry or science, etc., negotiations between competing organizations, political, economic or cultural confrontation between conflicting ethnic groups.

Psychological warfare is carried out via informational and psychological influence – that includes purposeful, systematic, time-coordinated strikes throughout the social and informational space – in the area of formal and informal communication, the target of which is: a) self-identification of a person, his social and role identification, which determine general intention of the individual and society as a whole; b) self-awareness as an understanding of the personality of his own identity and the identity of the community in a society, which are reflected in the cultural traditions, beliefs, mentality and are indicated in the language; c) basic values of the person, which make the background of his estimates and judgments.

In the article, the author describes one of the devastating technologies of the «Overton's Window», which aims to legalize any idea aimed at the gradual destruction of humanity.

The author substantiates the urgent need to strengthen the means of struggle and purposeful work to maintain common moral and ideological statesmanship vector.

Key concepts: informational and psychological war, psychological influence, methods of influence, technologies of influence.

Вступ

Психологічну війну люди ведуть віддавна, проте ніде і ніколи на цьому не акцентують. Усі супроводжуючі цей процес документи зберігаються за сімома замками. За довгі тисячоліття фахівці з цієї проблематики акумулювали з досвіду ефективні методи впливу на людські емоції та свідомість.

Інформаційні технології, що набирають обертів у своєму розвитку, призводять до нових джерел небезпеки. Станом на сьогодні жодне суспільство не здатне захистити себе лише військово-технічними засобами. Створення безпеки в країні стає з кожним разом більш складним завданням із додатковими структурними складовими, серед яких військові, економічні, політичні, інформаційні та інші заходи. Проте успіху зазнають ті країни, які до комплексу усіх заходів протидії включають психологічну війну.

У звичайному трактуванні цього терміну зміст війни достатньо вивчений. Проте особливості психологічної війни достеменно можуть зрозуміти лише фахівці в цьому напрямку. Адже одна з головних ідей і цілей звичайної війни якраз і полягає в тому, щоб змінити психологію противника. Бо примусити його здатися на користь переможця чи прийняти запропонований план врегулювання проблеми можливо лише за умови формування переконання беззмістовності подальшого супротиву, нівелювання віри в успіх, тобто зміна психології мислення.

Сьогодні уся світова громадськість спостерігає за подіями на Сході України. Широкомасштабна діяльність Росії в інформаційному просторі має на меті підірвати оборонної, соціальної, політичної, економічної сфер нашої держави, а також безпосередню обробку населення з метою дестабілізації в суспільстві, поширення неправдивої однобокої інформації, що стає причиною міжнаціональної ворожнечі, ненависті, насильства та дискримінації. Саме завдяки успішності обраної з самого початку стратегії ведення психологічної війни, Крим, значна частина Луганської та Донецької областей є окупованими та знаходяться під контролем країни-агресора.

Поза тим, щодо тих територій в Росії є реальні плани повернення їх в бік російської політики. Адже жодна з дій ворожого командування не є випадковими, а добре зрежисованою виставою, спрямованою на те, щоб тримати у постійній напрузі світове співтовариство, вміло керуючи його свідомістю, емоціями в інтересах реалізації імперських планів. Варто зазначити, що в цій психологічній війні на території України адресатом масового впливу є

не лише мешканці нашої держави, а й громадяни Росії та всього світу. Саме тому ця тема є надзвичайно актуальною сьогодні, що потребує більш детального заглиблення, вивчення та популяризації з метою усвідомлення фактів маніпуляцій та зведення їх до мінімуму.

Метою цієї статті є розкрити сутність поняття «психологічної війни» як засобу маніпуляції людською свідомістю в теоретико-методологічному аспекті.

Науковим вивченням проблематики інформаційно-психологічних війн та результатами впливу на масову свідомість досліджували Я. Варивода, І. Воробйова, Б. Грушин, Д. Думанський, С. Кара-Мунза, В. Лисенко, Д. Ольшанський, Г. Почепцов, П. Шевчук та ін.

Концептуальною, теоретичною та технологічною стороною окресленої проблеми займалися такі науковці як А. Лук'янець, М. Попов, В. Фомін. Щодо маніпулювання емоціями та свідомістю людини в межах інформаційних війн є наукові доробки вчених І. Паніна та С. Расторгуєва. Маніпуляції людиною розглядали у своїх працях В. Заріцької, О. Лалак, В. Остроухова та інші.

Саме поняття «психологічної війни» охоплює два значення.

Перше. На думку фахівців щодо цього виду наукової проблеми, це поняття відображає досвід діяльності спеціальних органів однієї держави, що чинить психологічний вплив на громадян населення і (або) на військовослужбовців іншої держави заради досягнення власних політичних, а також військових цілей [6].

Фахівцями у цій темі вважаються спеціалісти, що мають відповідні наукові знання, спеціальну підготовку та практичний досвід цілеспрямованого психологічного впливу на людей.

Звичайно, психологічна війна проти інших держав відбувається за одностайної згоди президента, керівництва державою та ради національної безпеки. У країнах з не надто сильною виконавчою владою та подекуди нівелюванню діючого законодавства такий вид війни можливий засобами масової інформації, що контролюються тими чи іншими політичними партіями чи угрупованнями, чи фінансово-промисловими групами, транснаціональними зокрема.

Друге. У повсякденному розумінні термін «психологічної війни» означає стихійне, некваліфіковане використання засобів спілкування та механізмів соціально-психологічної дії одними людьми проти інших людей задля підкорення їх собі чи створення позитивних умов для власного існування та діяльності [6].

І скільки часу існує сама людина – стільки ж спостерігається в такому вигляді війна. Проте раніше люди мали змогу впливати один на одного лише засобами безпосереднього особистісного спілкування та взаємодії через інтонації, слова, міміку та жести. Станом на сьогодні засоби впливу стали більш вишуканими та більш дієвими завдяки тисячолітньому досвіду в практиці, створенню спеціальних технологій спілкування, взаємодії та управління свідомістю людей.

На побутовому рівні феномен «психологічної війни» характеризує політичну діяльність окремих політичних діячів, угруповань, партій та рухів; передвиборчі технології, що використовують кандидати та різноманітні пости, рекламну діяльність комерційних товарів та послуг, боротьбу конкуруючих осіб чи груп за першість у виробництві чи науці тощо, переговори між конкуруючими організаціями, політичне, економічне чи культурне протистояння поміж собою етносів, що конфліктують.

Розуміючи усю силу такого психологічного впливу у високорозвинутих країнах об'єднуються і засоби, і сили психологічного впливу, які призначені для досягнення цілей політичних, військових, економічних, ідеологічних та ін. Згідно з традиціями та звичаями цей процес набуває різноманітних форм у кожній країні зокрема. Деякі держави формують відповідні політичні та громадські структури й підрозділи, які займаються веденням психологічних війн, з відповідним кадровим потенціалом, який добре навчений та готовий до будь-яких дій у кожну хвилину та будь-якому місці. Вони можуть бути у складі військово-збройних сил чи інших силових підрозділів чи спецслужб. За потреби такі підрозділи використовувались і проти громадян власної держави з ідеологічною метою. Пам'ятаємо СРСР, США, ФРН, КНР та інші держави, де вправно оброблялася свідомість власних громадян, формувались ідеологічні цінності.

Вчений Г. Почепцов дає таке тлумачення психологічної війни: «...Всеосяжна та цілісна стратегія бойових дій, обумовлена зростаючою значимістю й цінністю інформації з питань командування, управління, політики, економіки й громадського життя. Основними завданнями інформаційної (інформаційно-психологічної) війни на тактичному рівні є одержання певної матеріальної переваги, яку, відповідно, втрачає інший учасник протистояння. Означені втрати є різновидом воєнних втрат. Інформаційна війна провадиться шляхом використання відкритих та прихованих інформаційних впливів (таємних операцій)...» [9].

1. Теоретико-методологічна основа складових феномену інформаційно-психологічної війни

На думку А. Дубини, інформаційно-психологічний вплив – це цілеспрямовані, системні, за часом узгоджені удари на всьому суспільно-інформаційному просторі – у зоні формальної та неформальної комунікації, мішенню якої є:

а) самоідентифікація особистості, її соціальна й рольова ідентифікація, що задають загальну інтенцію окремої особистості й суспільства загалом;

б) самоусвідомлення як розуміння особистістю власної самотності, так і самотності спільноти в соціумі, які відображені в культурних традиціях, віруваннях, менталітеті, зазначені в мові;

в) базові цінності людини, що лежать в основі її оцінок і суджень [3].

Аналізуючи праці В.Петрика можна стверджувати, що інформаційно-психологічний вплив, що вчиняється на свідомість людини, може не усвідомлюватись самою людиною, що може призвести до двох видів змін.

Перші – зміни психіки, психічного здоров'я особистості. У цьому випадку проблематичним стає стверджувати про межі норми та патології, позаяк матиме місце втрата адекватності відображення світу та ставлення до нього у свідомості людини. У випадку спрощення відображення світу, перехід від вищих потреб до нижчих можна стверджувати про деградацію особистості [8].

Зміни другого порядку відбуваються у цінностях, життєвих позиціях, орієнтирах, світогляді людини. Можливі прояви девіацій чи антисоціальної поведінки, що може викликати небезпеку для суспільства та держави загалом [8].

Отже, психологічна війна – це сукупність різноманітних форм, методів та засобів впливу на людей з метою зміни у визначеному напрямку їх психологічних характеристик (погляди, думки, цінності, мотиви, настрої, настанови, стереотипи поведінки тощо), а також групових норм, масових настроїв, суспільної свідомості загалом.

2. Методологія та технології інформаційно-психологічної війни.

Методи впливу можуть бути різними.

1. Власне психологічними засобами. Наприклад, у передвійськовий час керівництво держави намагається сформувати у свого народу патріотичні погляди та переконання, у той же час ворог намагається вкинути протилежну за вектором ідею чи настрої, вигідну лише йому. Бачимо, як це відбувалося в Укра-

їні з ворожою ідеєю «Руського миру», на яку «кльонули» мешканці східних областей України. Саме тому ворогу так легко було прийти на ці землі з вдаваною ідеєю спасіння «земляків», яких ніби обмежують у своїх правах у власній державі. І згодом будь-які заходи націоналістичного спрямування у державницькій політиці такими людьми сприймаються болюче, рівень морально-психологічного стану населення знижується, на фоні боротьби мотивів у свідомості людей з легкістю розгортається військовий конфлікт.

2. Психологічний вплив може здійснюватися військовими засобами. Тобто, з метою психологічного тиску Росія проводить військові навчання надто близько до кордону з Україною, військові літаки неодноразово порушують повітряний простір нашої держави та ін. Ця демонстрація військової сили є ніщо інше, як психологічний вплив шляхом військового демаршу.

3. Для психологічного впливу може використовуватись система торговельних та фінансових санкцій, яка скерована на підриг потенційного противника. Такі санкції тягнуть за собою зниження рівня життя населення країни-агресора, деякі побутові складнощі, масове незадоволення громадян керівництвом державою та існуючим станом.

4. Психологічний вплив може здійснюватися суто політичними засобами. Тобто можливе посилення фінансового вливання у політичні сили та партії, що в опозиції до влади, завдяки чому стає можливим створювати заворушення, виводити на вулиці «невдоволенних», які часом і не знають, за що стоять, проводити націоналістичні демонстративні марші тощо. Так посилюється протистояння політичних сил, розхитуються настрої та переконання простих людей, збільшується недовіра до влади. А де панує розбрат – там консолидувати громадян стає складним завданням.

Американські політологи запевняють, що люди, які піддаються інформаційно-психологічній агресії усвідомлюють її надто пізно. Тому важливо, яка сторона конфлікту першою почала цю атаку, позаяк минає достатньо часу, щоб інформація уже глибоко проникла у масову свідомість. Так йде ненасильницька зміна загального ідеологічного державницького вектору через маніпуляції та психологічного примусу з боку агресора, приймаються політичні та економічні рішення, що не відповідають державним інтересам, стають очевидними відкриті соціальні протистояння, що згодом переростають у локальні конфлікти.

Вітчизняний дослідник А. Біденко зазначає, що маніпуляція – це не насильство, а метод представницької демократії (тиран наказує,

а не маніпулює). Ідея маніпуляції якраз і полягає в тому, щоб фактичне нав'язування думки виглядало зовні як власне бажання людей [2].

Маніпуляції діють на особистість людини приховано, непомітно. Тому варто вимикати джерело інформації, коли стає помітною дія її на підсвідомість, оминаючи свідоме. Маніпуляції є частиною психологічних війн, частиною технологій влади, коли йдеться про програмування думок та уявлень громадян, їх настроїв та психоемоційного стану. У разі, коли особа під впливом отриманих сигналів зовні починає перебудовувати свої переконання, думки, настрої тощо та починає діяти за іншою програмою, маніпулювання відбулося. У такі моменти людина не чує голосу розуму, вона ніби свідомо прагне бути обдуреною.

Так здійснюються атаки на духовні цінності та загальну культуру населення. Прикладом такої маніпуляції є технологія «Вікно Овертона», згубна технологія легалізації чого завгодно, описана у 1990 році та названа на честь Джозефа П. Овертона (1960–2003) (старший віце-президент центру суспільної політики Mackinac Center), який зовсім не був її автором. Він описав, як абсолютно неприйнятні суспільству ідеї були підняті на поверхню суспільного презирства, «відмиті» та законодавчо закріплені. Він пояснює, що будь-яка проблема має своє так зване вікно можливостей, через яке може проникнути у свідомість людей шляхом спершу повного заперечення, тоді будучи обговорюваною в актуальній політиці, далі – широко обговорюваною, і, зрештою, прийнятою та закріпленою у законах. Так впроваджувались та легалізовувались ідеї створення ідеальної людини, відображеної у нацизмі, психологія диктатури, гомосексуалізму та одностатевих шлюбів, прийнятих у деяких країнах Європи, сім'я без дитини, а незадовго стане очевидним можлива легалізація педофілії, інцесту, дитячої евтаназії та ін. [11].

Це «фірмова страва» лібералізму – толерантність як заборона на табу, на виправлення та попередження згубних для суспільства відхилень, часто на межі з байдужістю. Що більш толерантне суспільство, то більш «бруднішу» ідею можна проштовхнути.

Звичайна маніпуляція перестає працювати, коли виявляється її правдивий зміст. А у цьому випадку дія на підсвідоме проходить через базові потреби людини, які в піраміді Маслоу займають від другого по четвертий рівень (потреба у безпеці, у приналежності та любові, в повазі, пізнавальні потреби) і повною мірою майже ніколи не є забезпеченими. Саме тому вони стають об'єктом маніпуляцій фактично будь-якої людини. Дехто навіть стає фанатиком якоїсь немислимої ідеї. Згадаймо Л. Г. Юнга,

який вважав фанатизм свідченням витіснених сумнівів. Адже людина, яка щиро переконана у своїй правоті, абсолютно спокійна і може обговорювати протилежний погляд без натяку на будь-які сумніви. Коли ж цінності насильно нав'язані – повного переконання не відбувається, сумніви доводиться витіснити шляхом переконання оточуючих.

Основними важелями тиску на людину є толерантність (у розумінні терпимість), евфемізм (рятивний місток, який допомагає встановити внутрішню рівновагу між власними цінностями і абсолютно протилежними, нав'язаними), соціальність людини, ілюзія авторитету, закон. Після досягнення результату велика кількість людей змушена підтримувати ілюзію прийнятих чужих цінностей. Ідея «свободи слова» трансформується на свободу обезличення та перетворення людини на виродка. Дуже просто знімаються різноманітні моральні обмеження, які оберігали цілі держави від безодні самознищення. Зараз дорога туди повністю відкрита [11].

Отож, поширені інформаційні потоки у середовищі держави формують нові переконання, можуть стати стартером до вчинення масових заворушень, мати не лише конструктивну дію, а й часто деструктивну. Повсякчас бачимо психологічні атаки на духовні та культурні цінності населення. Тому саме вміння вести інформаційно-психологічну боротьбу та добра орієнтація в різноманітних техніках впливу стає перевагою в суперечностях між державами, відстоюванні власної позиції та можливості реалізувати правдиві державницькі інтереси. Досягти переваги в інформаційно-психологічній війні можливо лише шляхом впливу на морально-психологічний стан суспільства через використання інформаційної інфраструктури та медійного простору.

Так, основна інформація до широких мас більшою мірою зараз поступає через соціальні мережі та екрани телевізорів. Деякі соціальні мережі, як наприклад, фейсбук, вимагає від тих, хто планує розмістити політичну рекламу чи оголошення заповнити інформацію в розділі «Хто оплатив рекламу». Це дасть змогу зорієнтуватися простим громадянам про походження такої інформації. Зауважимо, що відносна ця соцмережа активно намагається протидіяти фейкам, впровадила фактчекінгову (англ. Fact checking – перевірка фактів)

Список використаних джерел

1. Воробйова І. В. Інформаційно-психологічна зброя як самостійний засіб ведення інформаційно-психологічної війни. *Системи озброєння і військова техніка*. 2010. № 1 (21). С. 141–144.
2. Біденко А. Нейролінгвістичне програмування як засіб політичної реклами. URL: <http://www.spa.ukma.kiev.ua/article.php?story=20040423112342255>

програму, яка спрямована на перевірку фактів щодо їх відповідності наявній ситуації. Окрім того, нещодавно фейсбук проводив пошук експерта з України на посаду менеджера з питань державної політики [12].

Висновки

Отже, опираючись на проаналізовані вище наукові матеріали, бачимо, що інформаційно-психологічна війна торкається і внутрішньої політики держави, і зовнішньої. Причиною небажаного програшу в такій війні можуть стати як запізніле виявлення замаскованих деструктивних впливів, так і невміння протистояти та відсутність відповідних навичок у спростуванні та нейтралізації агресивних інформаційно-психологічних впливів. Саме тому безпека інформаційного простору, зокрема, України, має посилено фінансуватися та бути на порядку денному усіх спецслужб, які цим мають займатись. Інформаційно захищене суспільство має більше шансів на успіх щодо збереження власного вектору на світовій політичній арені.

Позаяк Україна завжди була і залишається своїми людськими, природними та територіальними ресурсами ласим шматком для країн-загарбників, мати добре розвинутий й надійно захищений інформаційний простір є надважливим у вирішенні стратегічних державницьких завдань.

В інформаційно-психологічній війні використовують пропаганду проти ворога, переважно вона застосовується проти конкретної держави, впливає на зміну політики цього суспільства, на хід чи руйнування економіки, провокує активацію дій громадян проти власного уряду. Основна мета – змінити мислення супротивника, яке і сформує необхідну ворогу поведінку людей.

У сучасних реаліях України з упевненістю можемо говорити про не лише військову агресію з боку Російської Федерації, а й про інформаційно-психологічну, яку ми на сьогодні з великою перевагою програємо. Наукові кола та відповідні структури (від міністерств силових структур до освіти та культури) мають консолідуватися щодо посилення уваги до проблем інформаційно-психологічної війни, глибокого опрацювання та популяризації форм та методів психологічного впливу. Адже поінформований – значить озброєний.

3. Дубина А. М. Інформаційно-психологічні війни і їх вплив на масову свідомість. К.: НТУУ «КПІ», 2011. 57 с.
4. Костюченко Ю. Про психологічну війну проти України як компоненту інформаційної війни. URL: http://espresso.tv/blogs/2014/09/10/pro_psykholohichnu_viynu_protuy_ukrayiny_yak_komponentu_informaciynoi_viyny.
5. Копан О. В., Мельник В. І. Інформаційно-психологічна війна як засіб маніпулювання людською свідомістю. *Інформація і право*. 2016. № 2 (17). С. 92–98.
6. Крысько В. Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт). Минск: Из-во «Харвест», 1999. 448 с.
7. Марута Н. О., Маркова М. В. Інформаційно-психологічна війна як новий виклик сучасності: стан проблеми та напрямки її подолання. *Український вісник психоневрології*. 2015. Т. 23, Вип. 3 (84). С. 21–28.
8. Петрик В., Жарков Я., Дзюба М. Небезпеки особистості в інформаційному просторі. *Юридичний журнал*. 2007. № 2. С. 45–46.
9. Почепцов Г. Г., Чукут С. Л. Інформаційна політика: навч. посібник. К.: Знання, 2008. Ч. 2. 663 с.
10. Уханова Н. С., Бойко О. В. Проблеми інформаційного протидіяння і додержання прав людини в контексті розбудови інформаційного суспільства. *Інформація і право*. 2011. № 2 (2). С. 71–77.
11. URL: <https://www.ar25.org/article/vikno-overtona-tehnologiya-znyshchennya-abo-yak-legalizuvaty-shcho-zavgodno.html#simple-table-of-contents-6>
12. URL: https://ms.detector.media/media_law/government/facebook_pochav_pereviriyati_osobu_ukraintsiv_yaki_khochut_zapuskati_politichnu_reklamu/

References

1. Vorobiova, I. V. (2010). Informatsiino-psykholohichna zbroia yak samostiinyi zasib vedennia informatsiino-psykholohichnoi viiny. [Information-psychological weapons as an independent means of conducting information-psychological warfare] *Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika (Weapons systems and military equipment)*, 1 (21), 141–144 [in Ukr.].
2. Bidenko, A. Neiroinhvistychno prohramuvannia yak zasib politychnoi reklamy [Neurolinguistic programming as a means of political advertising]. Retrieved from <http://www.spa.ukma.kiev.ua/article.php?story=20040423112342255> [in Ukr.].
3. Dubyna, A. M. (2011). Informatsiino-psykholohichni viiny i yikh vplyv na masovu svidomist [Information-psychological wars and their influence on mass consciousness]. Kyiv: NTUU «KPI», 57 [in Ukr.].
4. Kostiuchenko, Yu. Pro psykholohichnu viynu proty Ukrainy yak komponentu informatsiinoi viiny [About the psychological war against Ukraine as a component of the information war] Retrieved from http://espresso.tv/blogs/2014/09/10/pro_psykholohichnu_viynu_protuy_ukrayiny_yak_komponentu_informaciynoi_viyny [in Ukr.].
5. Kopan, O. V., & Melnyk, V. I. (2016). Informatsiino-psykholohichna viina yak zasib manipuliuvannia liudskoioi svidomistiu [Information-psychological warfare as a means of manipulating human consciousness] *Informatsiia i pravo*, 2 (17), 92–98 [in Ukr.].
6. Krysko, V. H. (1999). Sekrety psykholohicheskoi voyny (tsely, zadachy, metody, formy, opyt) [Secrets of psychological warfare (goals, objectives, methods, forms, experience)]. Yz-vo «Kharvest», Mynsk. 448 [in Bilorus].
7. Maruta, N. O., & Markova, M. V. (2015). Informatsiino-psykholohichna viina yak novyi vyklyk suchasnosti: stan problemy ta napriamky yii podolannia [Information-psychological warfare as a new challenge to the present: the state of the problem and directions for overcoming it]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrolohii*, 23, 3 (84), 21–28 [in Ukr.].
8. Petryk, V., Zharkov, Ya., & Dziuba, M. (2007). Nebezpeky osobystosti v informatsiinomu prostori [Dangers of personality in the information space], 2, 45–46 [in Ukr.].
9. Pocheptsov, H. H., & Chukut, S. L. (2008). Informatsiina polityka: navch. posib. [Information Policy: Educ. tool]. K.: Znannia, 2, 663 [in Ukr.].
10. Ukhanova, N. S., & Boiko, O. V. (2011). Problemy informatsiinoho protyborstva i doderzhannia prav liudyny v konteksti rozbudovy informatsiinoho suspilstva [Problems of information confrontation and respect for human rights in the context of building an information society]. *Informatsiia i pravo*, 2 (2), 71–77 [in Ukr.].
11. Retrieved from <https://www.ar25.org/article/vikno-overtona-tehnologiya-znyshchennya-abo-yak-legalizuvaty-shcho-zavgodno.html#simple-table-of-contents-6>
12. Retrieved from https://ms.detector.media/media_law/government/facebook_pochav_pereviriyati_osobu_ukraintsiv_yaki_khochut_zapuskati_politichnu_reklamu/

Стаття: надійшла до редакції 25.11.2019

прийнята до друку 23.12.2019

The article: is received 25.11.2019

is accepted 23.12.2019